

מן האיש pen אז האיש מכאן

אברהם הגורני-גריין

יצחק בן-נר, ארץ רחוקה, רומן בסיפורים,
הוצ' כתר, ירושלים, 1981, 287 עמ'.

"אצלנו, ב'עם עובד', ספר של אדם לא ידוע. בן-נר. קיבלנו כתביד לפני שנה. רומאן, שעלילתו מתרחשת בימי סוף מל' חמת הקוממיות. המספר הוא חייל בברי' גדה, שנקלע למצרים. ובכשרון ובחיות יפה ניתן תיאור של עיירה מצרית על הג' בול עם ישראל. המספר מחכה לחזור, אבל אינו יודע מה מחכה לו. נתון בציפיה ואי' ודאות. תוך התפתחות - הדברים מתבררים והשיבה מקבלת ערך. משהו ריאלי. והוא מחליט לחזור... קיבלנו את הספר, ומתוך נימוקים ספרותיים ומתוך התחשבות, שהדברים עדיין לא באו לגילוי בספרות (הספר היה צריך לצאת בטוף השנה), ומ' עלילות הימים הללו - הרגשנו שעכשיו הזמן. זוהי דוגמא של דברים שאבדו אק' טואליות, הנעשים פתאם בני הזמן, וזה סימן של ספרות טובה. כשרון צעיר רענן. עם תחושה טובה של אדם, סביבה. עם רגש. בלי שנאה (לגבי הערכים).

את הדברים הללו, כפי שהם, רשמתי בעת ראיון עם עזרא זוסמן, ביולי 1967, מייד לאחר מלחמת ששת הימים. יצחק בן-נר היה אז "אדם לא ידוע". עזרא זוסמן, כאיש הוצאת "עם עובד" וכמי שליווה יותר מסופר צעיר אחד בראשית צעדיו, דיבר באותו ראיון על יכולתה של הספרות לשמש בבואה להתרחשויות היסטוריות, שאנו עדים להן. היושר שלה, אמר, בכך שתימנע מאמביציה, מנסיון מידי להת' מודדות מלאה. היא יכולה, בינתיים, לר' שום דברים קטועים. אם יש בינינו גאון - יתן דברים אלה ביתר שלמות.

לא יכולתי שלא להיזכר בדברים הללו למקרא "ארץ רחוקה". יצחק בן-נר שוב אינו אלמוני, וגם הנושאים האקטואליים שוב אין צורך להמתין שיזדמנו. נוצר אפילו מעין מרחק של זמן מאז בואו של סאדאת המנוח לביקורו הראשון. גם ה"מהפך" בשלטון הולך ונעשה "היסטור' ריה". את מקומן של פרשיות אישי הצי' בור הידועים, שהסעירו את אזרחי המדי' נה, תופסות פרשיות אחרות. ספרות הזיכ' רונות מן הכלא התעשרה בנסיונות אי' שיים בלתי-שיגרתיים. את יצחק בן-נר אין, איפוא, עוד צורך להציג לפני הקורא. גם "ארץ רחוקה", דומה, זכה כבר לתהודה רבה. מותר, על כן, לשאול, מה עשה המ' ספר המחונן, בעל התחושה האנושית הטובה והיכולת לעצב אטמוספירה של זמן ומקום. מה עשה בבואו להעמיד, על-פי ששה סיפורים, מה שאמור להתלכד ל- רומאן אחד. רומאן, הנכתב אומנם בסמוך להתרחשותם של הדברים - אך מתכוון, במודע, להיות היסטורי. לא רק משום שהוא קובע במפורש, כי זמן הסיפר הוא "מאמצע 1977 ועד סוף 1979", אלא משום שבהציגו את ששת הסיפורים אין הוא מ' בקש שנתייחס אליהם כאל רישום "דברים קטועים", כלשונו של זוסמן, אלא כאל שלמות, רציפות. אומנם לא במלחמת ששת הימים מדובר כאן ובהתרוממות הרוח שבאה בעיקבות הניצחון ותחושת "ארץ גדולה". כאן מדובר, בסך-הכל, על השלום שפרץ לאחר דיכאון מלחמת יום-הכיפורים, השלום אשר ציפינו לו כשנות דור. ושלום, עם כל הדראמטיות שבו, אינו יכול להת' חרות עם מלחמה, עם כיבושים, ניצחונות, גיבורים, תהילה. ואולי דווקא משום כך, כדי להתמודד עם המאורע התמודדות ספרותית מיידית נחוץ - איך אמר זוסמן? - גאון. אבל בן-נר מדבר "בתהפכות העתים". אין הוא מזכיר "שלום". יתר על כן, "כל הארועים הם פרי דמיונו של המ' חבר" כמו "כל הדמויות". השלום, במקרה, נכנס לתמונה. אלילזמר הדר קיבל אותו

בפזמון תפל כגודל התיפלות שבחיינו. דוד אוגוסט עוקב, בגינו אחר העתונאי הר' דוף במצרים דווקא, ולא במקום אחר. שובלי, נהג המונית, שבנו נפל במלחמת יום-הכיפורים, משרך כבישיו בין תל-אביב לבין רמלה עם שראשו תקוע בחלור' מות נירזילנד, הרחק-הרחק מן הכאן ומן העכשיו. לשם הוא לא יגיע, אבל חתנו, חולה הנפילה, ירחיק בכריחתו עד אמרי' קה הצפונית. את החטא ברומאן מגלם "ח. ממועדון "חברינו" אשר בכלא רמלה. אין צריך לומר ש"ח.", אשר סרח ונפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, הוא בדרך מיקרה, אביו של הדר הזמר. כי בר, אשת הדר, חוטאת עם גבי מאותו הכפר. הוא גבי המייצג את מימד התלישות של הישראלי בארה"ב. הוא שאוסף, כמובן, במכוניתו את משה, חתנו של שובלי. ואם לא הבהרתי את כל מערכת הקשרים (הא' מורים לחבר את הסיפורים הבודדים לרומאן), הרי זה מפני שבעותק שמצוי בידי - בין עמוד 48 לבין עמוד 65 - נעשתה קפיצת-דרך זוטא. העמודים החס' רים הגבירו את המתח, אך לא גרמו קשיים יתרים בהבנת ההתפתחות העליל' תית.

א. ב. יהושע עשה ב"המאהב" את הנ' סיון להעמיד רומאן ישראלי על-פי נקר' דות-ראייה סטריאוטיפיות של נפשות: גבר, אשה, נערה, נער ערכי. הפעם הערכי, בדמות פועל-בניין, רק מציץ וכמעט שאינו נפגע. המצרים, שלא בטובתם, כמו מתחילים ליטול חלק בהתרחשות. אך העומק חסר גם בדמויות העיקריות. כמו אליקו בן-שושן, או בגילגולו המצליח: אליעזר שושני, הוא יותר מאב-טיפוס. אווירה יש, עגת המקורבים לשררה יש, נישואין בין-עדתיים יש ויש. חוסר קשר בין איש לאשתו עובר כחוט-השני. אך האדם איהו? ושמה רוצה בן-נר להעביר אלינו מסר כלשהו, כגון שהישראלי המצוי הוא נטול דיוקן אישי. הוא רק "מתפקד" כאיש-עדות מצליח, כנבגד, כאלילזמר,

כנהג־מונית מתוסכל. תפקידים מהלכים על שתיים. משלים ללא נמשלים. כך, מכל מקום, ישתמע מן הדרך שבה הוא מציג את הדמויות. כך, בודאי, יתרשם לגבי תפיסתו של המחבר קורא העתיד, זה אשר יקרא ברומאן זה כמי שקורא רומאן היסטורי.

אך נניח את קורא העתיד, ונשאל, דרך משל, מה יפיק הקורא הצעיר של ימינו מן הספר הזה. מה מימד חדש של מציאות חיינו יתגלה לו לאחר שיקרא, מן־הסתם, בנשימה עצורה את עלילותיהם של האי־נטיגיבורים אשר זומנו ברוב כישרון, כדי לייצג את התיסכול הישראלי כמה שנראה כגודלו הטבעי. אינני דן כאן באותם קוראים, שמתוך אינסטינקט בריא, מסרבים לקבל את הדרך שבה מציאותנו מוצגת בפניהם. אלה אשר, מתוך התקוממות חדלים לאחר פרק או שנים או שלושה להוסיף ולקרוא. הם, אולי, אינם יודעים עדיין כי ספרות היא ספרות והחיים הם סוג אחר של קיום. הקורא הצעיר, שיקרא את הספר עד תומו כמי שקורא סיפור של מתח - יודה בודאי לסופר על השעות היפות שהעניק לו. ואין זה מעט. בן־נר קובע סטנדרד ששוב לא תוכל הסיפורת הישראלית להתעלם ממנו בתחום זה. אבל אותו קורא, אשר איננו קורא על־מנת לשכוח וליטול לידיו את הספר הבא - מה יהא עליו? הוצג לפניו קטע מן החיים. קצה בכואתו של אותו עולם אפל של בתי־הכלא. סביבתו העכשווית של "ח." המ־גלם את החטא. סביבה זו אמורה לייצג את העונש על החטא. "ח." לא רצח. הוא גם לא עשה את אשר עשה מתוך נימוקים פילוסופיים או אידיאולוגיים. הוא, כפי שהוצג, כמעט לא השתכנע שאומנם חטא. הוא מבין, כי כל חייו היו חסרי מימד של עומק, כי חוסר הקשר שלו עם נשותיו איננו אלא ביטוי לחוסר קשר יסודי יותר. ומשום כך גם לא יתכן שיתקיים קשר אמיתי בינו לבין בנו, אליל־הזמר, שירש ממנו את האמביציה להצליח בכל מחיר.

אינני קובע כי בן־נר צריך היה להפוך את "ח." לדמות מחנכת, או לדמות הירירית. עם זאת, אינני משוכנע כי הוא התכוון להציג אותו כדמות גרוטסקית. אדם עלוב־נפש, שגדלותו מתגלית בשעה שהוא משחרר את גרושתו מיסורי מצפון על כך שהיא מרשה לעצמה להתמכר ליצריה בשעה שהוא נמק בכלא. גם זאת לא עשה בלב שלם. הוא, מצפה למוות כגמול על התגרותו בשליטים, זוכה פעם אחר פעם להינצל בדרך מיסתורית בידי דמות כלי־כולה. לשם מה? איזו בשורה יוציא עימו מן הכלא? התחכמויות על

חוסר־האונים של הסוהרים? אם ביקש בן־נר לעצב אב־טיפוס של הצבר שעלה לג־דולה וסרח, הוא החטיא את המטרה. אם ביקש להאיר את סטייתו של ה"הומור", הוא הצליח ביתר שאת. וכך גם בשאר הדמויות, שעליהן העמים עוד ועוד. הת־כחשות, לאורך הדרך, אל האני האוטנטי, אל עצמיותו של האדם, כדי לשחק את האחר. כגון שובלי. הוריו מן המערב דווקא, אשכנזים טהורים. אך הוא בוחר להציג עצמו, בעיקבות נישואיו לספרדיה והתערבותו במשפחה, כאיש מזרחי. האם משום שהיתה בו נטייה להרגיש קיפוח? האם מתוך השקפת־עולם נהג כך? ומה גאולה הביא ולמי? הוא, שטוב־לב היה מטבעו, אך מהיר־חימה, הפך עצמו למגוחך. מנוכר לעצמו ולבני־ביתו. מפיו נפלטות, מתוך כאב־לב, הקינות הבכייניות על ההידרדרות בארץ. הוא שכל את בנו במלחמת יום־הכיפורים. אך באותו פרק־זמן הוא חולם על הגירה לארץ אחרת. ל־התחיל את הציונות ממקום ששם היא פסקה לגבי דידו. במושבה. בכפר. יקים חווה חקלאית. כאילו את הציונות של ארץ־ישראל העובדת, היפה, אי־אפשר להגשים בארץ־ישראל, אלא רק בניר־זילנד. ואחרי מי הוא נמשך בחבלי־קסם - אחרי גרושתו של "ח." דווקא. סמל ההידרדרות. כדי מה? כדי לגלות, שהאידיאל הנשי שלו, האנטיתזה של אשתו, אינה מלאך טהור.

יגאל עזרי - "חברים 82"
תערוכת אקוורלים בגלריה "ארגמן"

נשמע אותנטי. כמובן, מסוגנן משהו ועשוי להתקבל על דעת הקורא המבקש בספרות את חיקוי המציאות בתוספת תבלינים חריפים. כדי להביא מן הניחוח הזה, צריך אדם להיתנתק מכמה מוסכמות ולהיות מעורב. יש אומרים שכך נוצרת והולכת התרבות המקומית. כך מגששת העברית את דרכה, מאה שנה אחרי עליית בן־יהודה לארץ־ישראל. השאלה היא: האם העברית הזאת צריכה גם להביא מלה חדשה מעבר לבליל־המלים הזוכה כאן ללגיטימציה מלאה. האם היא צריכה לשאת עימה, נאמר, בשורה כלשהי. תהא זו מחאה נגד ההי־דרדרות. יהיו אלה געגועים אל הווייה אחרת. רמזים על שורשים. נסה לסכם את כל הרעיונות, ומה תעלה? נסה לחשוב: ימים היסטוריים. תקוות שנים. תחילת התפיסות עם המזרח.

*

ההצלחה נעימה, אך מסוכנת. יצחק בן־נר התחיל באיש משם, המבטיח מאוד. הוא הגיע אל האיש מכאן, אלינו. אין הוא מחמיא לנו, וגם אין אנו מצפים לכך. אך האם נאמן הוא לעצמו, או מכוון את עצמו אל קורא מסויים, שאיננו בהכרח, הטוב שבקוראים? מה הוא דורש מן הקורא - זאת, בעצם, יכול כל קורא לשאול את עצמו, ועל־פי התשובה לקבוע את יחסו לספר. כשאני לעצמי, אני סקרן לשמוע מה היה אומר עזרא זוסמן על הספר הזה. אבל אין את מי לשאול.

ואולי אין מנוס מדרך זו. גם יודקה של הזו, ב"הדרשה", לא יכול היה להשמיע את דבריו על ההיסטוריה היהודית מבלי שהמספר יכין רקע. מבלי שתתגנב לתוך הפאתוס גם נימה אישית־אישית. את אשתו לקח ממנו, מיודקה, אחר. והפתאטי נעשה במקצת גרוטסקי. האם חשש בן־נר מן הפאתוטיות? האם ביקש להשמיע באר־זנינו את הקינה הגדולה על ירידתנו, עטופה במחלצות של עלילה, מתח, מין, דמיון, הווי תוסס? איננו יכולים, לאחר ככלות הכל, לגנות את ספרותנו על שהיא מתחמקת מלהתמודד עם המציאות היש־ראלית, ומצד שני להתרעם עליה על שהיא עושה כפי שהיא עושה. ויש לברך על מה שהיא עושה, ולקבל באהבה את נסיון החשיפה של הארץ הרחוקה־הקרר־בה. לקבל כדרך לקראת רומאן ישראלי. עדיין לא הרומן.

בדרך זאת קורה משהו גם ללשון העברית. הבני־אדם מדברים כאן בכמה לשונם האוטנטית. כגון העתונאי הרדוף

במרילבו: "... אתה יורד עלי עם גילוי הלב המדיציני שלך, בן זונה. או עכשיו, שלוש ושבע עשרה דקות לפנות בוקר של ה-19 בדצמבר 1976. אחרי ה'שוק' הזה, ואחרי הזיון הראשון שבו הרגשתי שאני בעצם חצי מת (גם היא היתה כזאת. גם היא באה אל הד"ר המפוצל הזה לקבל את המימצאים שלה והיא חטפה את שוק חייה וככה נפגשנו ויצא מה שיצא)" (147). אין זו לשונו של הסופר. הוא הרי יודע לשים בפי בת הקיבוץ היראהורים מעין אלו: "במשק, היא מהרהרת בוודאי מתכנסים כולם בחדר האוכל, עכשיו, לחזות בצוותא באירוע, בטלוויזיה. כמו כאן, בעצם. בכל מקום רוצים עכשיו כולם לחלוק את השמחה. אבל איזו מין חלוקת שמחה זו כאן, בין כשלושים אנשים, שחלקם אנוכיים וחלקם משוללי אישיות, חלקם סרי רוח בשל פגיעה ביוקרתם המתפנקת והאחרים משקפים אך את חילופי מיזגם של הנפגעים ומשתדלים, כמהלכים על בהונות, שלא להרגיזם עוד יותר?" (81-82).

ובכן, לשון גבוהה: מהרהרת; מתכנן; סים; לחזות בצוותא; לחלוק את השמחה; סרי רוח; חילופי מיזגם; כמהלכים על בהונות... ומיד ציטטות מפי הבהמה: "עזוב אותם בתחת, כל המסריחים האלה. עלה להם השתן בראש מהסאדאת הזה.... (82) וכו' וכו', כגון: "לא בא לך לתפוס ראש עם כולם."

רים את חוויות היסוד של בני העיירה, הרחוקה מהם לא רק מרחק של זמן ומקום, אלא בעיקר מרחק של מנטאליות ותפיסת עולם.

אומנם לא אחת נתקל הקורא בהתייחסות של שלום עליכם לנושא ארץ-ישראל, אך זו נתפסה תמיד כהערת-אגב ולא כנושא שבו השקיע המחבר את עיקרי גישתו היהודית-לאומית. ואין לשכוח כי ברירת הקריאה בכתבי שלום עליכם שכבר נתר-גמו לעברית לא איפשרה מגע קרוב עם כלל יצירתו הענפה, על עשרות הכרכים שבהם נתגוונה.

יפה עשו, איפוא, בית שלום עליכם והוצאת "דביר" שחברו יחדיו והוציאו לאור את הספר "לשם מה צריכים היהודים ארץ משלהם", ובו מקובצות יצירות רבות פרי עטו של שלום עליכם, שבהן מופיעות ארץ-ישראל, אהבת ציון וחיבתה, הציונות כתנועה ושאר נושאים הקשורים לארץ וליחס היהודים אליה בסוף המאה הקודמת ובראשית מאתנו. רק שעה שסר קרים במרוכז את כל היצירות שכוונסו בספר זה ניתן לראות עד כמה היה שלום עליכם נתון ראשו ורובו בשאלת עתידם הלאומי-היסטורי של בני עמו ועד כמה הנחתה את כתיבתו האהבה העזה שרחש לארץ-ישראל וכמיהתו לימים שבהם, כדבריו, אולי ירכשו ידידיו "בית קטן עם

שלום עליכם

שלום עליכם הציוני

אביב עקרוני

לשם מה צריכים היהודים ארץ משלהם, הוצאת ספרים דביר ובית שלום עליכם, תרגום: י"ד ברקוביץ, אליאב ליואי, יוסף רובין. 376 עמ'.

הקורא הישראלי מכיר את יצירותיו של שלום-עליכם בעיקר בזכות תרגומיו של י"ד ברקוביץ, ולאחרונה באמצעות תרגומים נוספים, שנעשו בידי מתרגמים אחרים. התדמית המקובלת, שנוצרה בעיני הקוראים, היא של מספר מן המעלה הראשונה, שעיקר כוחו בתיאורים הומוריים סטיים משכנעים של החיים בעיירה היהודית בימים שלפני מלחמת העולם הראשונה. סיפוריהם של מוטל בן פייסי החזן ושל מנחם מנדל היו במשך שנים רבות לחס-חוקם של תלמידי בתי-הספר בארץ, שנהנו לחוות יחד עם גיבורים אלה ואח-

גינות ליד חוף הים-התיכון בסביבות יפו בארץ-ישראל" (מכתבו לד"ר גרשון לוין משנת 1909).

שם הספר לקוח מן החוברת שכתב שלום עליכם ביידיש בשם "אויף וואס באדארפען יודען א לאנד?" כותרת המשנה היתה - "ערנסטע ווערטער פארן פאלק" ("מלים רציניות אל העם"), מחירה היה שמונה קופייקות, והיא יצאה לאור בוורשה. בחוברת זו סוקר המחבר בקצרה את תולדות עמנו ומדגיש, כי אומנם ידענו תמיד שמצב העם רע ומר, אך רק בקונגרס הציוני "פקחו המשתתפים את עינינו ביתר שאת וציירו לפנינו תמונה נאמנה על מצבנו בעולם כולו, ונודע לנו, שגם באותן הארצות שקינאנו באחינו שם והאמנו שחיי אושר זומנו להם, התברר שאמונתנו היתה אמונת שווא. התברר שבכל מקום מצבנו רע." (עמ' 71). מסקנותיו הן שלוש במספר: שוטמים אותנו בעולם כולו; המצב כה רע עד שאין אפשרות להמשיך כך; יש לחפש פתרון של ממש למצב זה.

בסוף החוברת בוחן שלום עליכם את דעותיהם של פינסקר ושל הרצל וקובע, כי בראש-זכראשונה חייבים היהודים להשיב על השאלה שהוצגה - לשם מה צריכים יהודים ירגישו ויבינו עד כמה דרוש ונחוץ דבר זה; צריך להביא לכך שהרעיון הזה יהיה לנחלתו של כל העם כולו. שני שינוי ואחיותינו תביינה את הדבר, למען יתחנכו ילדינו תחת דגלנו הלאומי, כדי שילדינו יהיו ילדים יהודיים, שלא יתביישו בהשתייכותם לעמם" (עמ' 81). אך מנם, שלום עליכם עצמו סבור, כי אולי רק דור הבנים או הנכדים יזכה בהגשמת הרעיון הציוני, אך יתכן לדבריו, שגם בני דורו יזכו לראות לפחות בהגשמת התחלתו. מרגש מאוד קטע הסיום של הסיפור "זליג מכאניק". מסופר בו על זליג החייט, שהצליח להגיע ליהופיץ ולתרום שם שלושה רובלים ל"חברת-ישוב-ארץ ישראל". בשוכו לעיירתו מישש מדי פעם בפעם את הקבלה שקיבל תמורת הכסף והרגיש שהוא מבריא והולך בשל ההכרה שיש לו חלק בדבר אשר כזה - "השלישיה שלו היא השלישיה הראשונה אשר תגיע לשם, אל הקולוניות היהודיות שם בארץ ישראל... ההרגשה מלטפת ומחממת את כל איברי גופו ויהי בעיניו כאיש אשר זה עתה סיים דבר גדול, דבר עצום מאד" (עמ' 35).

ברומאן הציוני הקצר מציג שלום עליכם את דמותו הנלהכת של יוסיל משה יוסיס, המטפח את חבורת "חובבי ציון"